

Ю. І. Криворучко

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХРАМОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ

Зі зміною духовного клімату у суспільстві — появою та розвитком громадських свобод, свободи віросповідання — в Україні відновилися заборонені і утискувані та з'явилося багато нових церков, конфесій та релігійних громад. Станом на 2000 р. в Україні зареєстровано понад 70 релігійних згромаджень, які охоплюють більш ніж 20000 релігійних громад, з яких понад 16000 — християнські. Релігія та релігійні організації стали впливовою силою і відіграють суттєву роль у суспільстві, оскільки близько двох третин населення України згідно соціологічних опитувань 1991-2003 р. стало декларувати свою релігійність.

У зв'язку з традиційно високим авторитетом церкви довіра людей до церкви, її поглядів на світські справи є досить вагома у порівнянні з іншими суспільними інституціями, включаючи владу та політичні партії. Церква сьогодні окрім суто релігійних, культових активно розвиває свої суспільні функції у напрямі соціальної науки і практики церкви, не лишаючись осторонь політичних, економічних, культурологічних, етичних процесів і проблем у суспільстві, впливає на формування естетичної культури, нерідко сама виступає детермінатором важливих суспільних процесів. Окрім храмів релігійні громади використовують ряд інших об'єктів — монастирі (чоловічі та жіночі), духовні університети, академії, семінарії, інститути, колегії, училища, курси регентів, катехитичні та недільні школи, видавництва, газети, журнали, благодійні місії, братства, фундації та товариства, у діяльності яких бере участь велика кількість духовних і світських осіб.

Повернення до релігії, християнства зокрема, відбувається в Україні лавиноподібним чином — вибух відновлення церков і конфесій традиційного християнства і множення розмаїтих, нерідко “екзотичних” для України, віровизнань, повернення, відбудова і зведення нових храмів дозволяє говорити про ресакралізацію української землі і народу. Такий розмах і інтенсивність діяльності у релігійній сфері свідчать про глобальність процесів на релігійному горизонті України та породжують цілий ряд проблем, що безпосередньо торкаються архітектурного і містобудівельного процесу в Україні.

Перш за все “несподіваною” для архітектурної діяльності є поява нових феноменів — релігійної духовності та святості місця, які можуть виникнути без участі людини у найнесподіваніших та непередбачуваних місцях — тобто їх появу не завжди можна передбачити, а тим більше — “запрограмувати”, чи — “оминути”, як це було у радянські часи. Основним розпорядником таких місць виступає Церква, яка відіграє пріоритетну роль також у архітектурному вирішенні цих місць. Виникнення священних місць пов'язане як правило з відновленням давніх місць поклоніння, яке нерідко не узгоджується з існуючим укладом території та функціонуванням простору і може кардинально змінити їх. Також існує феномен об'явлення святості, божественного — поява видінь, які, зважаючи на їх виняткову релі-

гійну вагу та силу впливу на велику кількість людей (як це було у Люрді, Фатімі, інших місцях), спричиняють появу нових священних місць, що виникають поза людською волею. У цьому основна відмінність священних об'єктів від світських: ймовірність непередбачуваності їх появи та самоцінність, відділеність від мирського. Тут важливо відзначити богословську та богослужбову функційність сакральних об'єктів, які ставлять вимогу розглядати храмобудування як забезпечення необхідної та складної релігійної потреби значної частини населення міст і сіл у відправленні культів, згуртаванні людей для богослужінь.

По-друге, постала проблема пошуку та надання релігійним громадам територій, місць та об'єктів для здійснення богослужінь та інших сакральних функцій, а також забезпечення можливості здійснення релігійних заходів (наприклад, проща, хресний хід) у певний час на значних міських та позаміських просторах, у яких беруть участь великі маси (нерідко десятки та сотні тисяч людей). Архітектурно-містобудівельний характер складають проблеми знаходження вільних територій для храмобудування, постала проблема невідповідності існуючих вільних територій у поселеннях необхідному місцю та ролі храму у містобудівельній та суспільній організації поселення.

Врешті, в Україні (у східній — з 1917 р., у західній — з 1939 р.) не зводились сакральні об'єкти, а масово знищувались. Для них у радянській містобудівельній доктрині не лише не було передбачено відповідних територій і місць у містах і селах, але й місця та території, що постали при зруйнуванні храмів, інтенсивно забудовувались. Процес боротьби з релігією, проходив на рівні державної політики з різною інтенсивністю та розмахом у різні періоди радянської історії України та завдав непоправної шкоди не лише українській культурі в цілому, а й загальному гуманістичному поступу цивілізації.

Розташувати хоча б один храм у структурі поселення (міста чи села) — саме по собі і суспільно, і професійно відповідальне архітектурне завдання. А мова йде про значну кількість храмів у середніх і великих містах різних конфесій, інші об'єкти сакральної архітектури, які у сукупності складаються у мережу об'єктів однієї конфесії на території поселення — таких конфесій нерідко є дві, три і більше у місті. При формуванні мереж сакральних об'єктів різних конфесій, віросповідань, створених великою кількістю храмів (у Львові, наприклад, діючих — 114 храмів, мережа храмів УГКЦ складає близько 50 храмів), виникає багато проблем як загальносуспільного, так і внутрішньо-релігійного характеру. Складається мультирелігійність території поселень. Виникають проблеми толерантності у стосунках віруючих різних церков і конфесій.

В умовах мультирелігійної ситуації сучасних великих міст, коли мова йде про накладення таких мереж, де їх може бути декілька, вони утворюють складне переплетення сакральних об'єктів у міському плані та містобудівельній тканині, формуючи духовну систему міста. При тому постають питання міжрелігійної та міжконфесійної толерантності, взаєморозуміння та терпимості між віруючими різних конфесій. Деколи спостерігається непередбачуваність та раптовість у змінах настрою та поведінки великої кількості віруючих, що обумовлені і всезагальністю та глибиною впливу релігійних ідей. Отримуючи складно організовану систему сакральних об'єктів, перед урбаністами постає багато проблем не лише з їх

розташуванням, величиною, місткістю, роллю у суспільній та архітектурно-містобудівельній організації, а й забезпеченням функціонування таких об'єктів, їх розвитку. Питанням взаємодії сакральних об'єктів і містобудівної структури поселень та території у необхідній повноті у теорії та практиці містобудування достатньої уваги ще не приділялось.

На сьогодні ще досить рідко узагальнюється архітектурна та містобудівельна практика храмовбудування в Україні та досвід подібних процесів у посткомуністичних країнах, практично відсутнє осмислення процесів розміщення, формування, функціонування та розвитку храмовбудування на загальнотеоретичному рівні. Існуючі історичні відомості про храмовбудування України є недостатніми для вирішення його сучасних проблем, оскільки у ХХ ст. суттєвого розвитку набули міста і містобудівельна теорія, а також і саме храмовбудування у світі пройшло значний розвиток. Відсутність певних правил та регулювання у виборі місця, розташування, формування, функціонування та розвитку сакральних об'єктів та їх комплексів суттєво ускладнює містобудівельну діяльність у цілому. Ці питання сьогодні вирішуються у значній мірі емпірично, інтуїтивно, стихійно і проєктантами храмів, і органами управління територіями. Наслідком такої ситуації є поява не лише невизначених та архітектурно безликих храмів, а й відверто нефахових вирішень як архітектури святині, так і її містобудівельного розташування, знайдення відповідного місця, що відповідало би значущості та ролі сакральних об'єктів.

Сакральні об'єкти на відміну від усіх інших об'єктів архітектури і містобудування відзначаються структурою і змістом, опис яких не вичерпується повністю раціональними поняттями, а у своїй символічній і знаковій формі виражають та відображають надприродні, божественні сутності — святість, священне, духовне.

Об'єкти храмовбудування — це сакральні об'єкти, пов'язані із сакральною архітектурою (від лат. *sacrum* — святиня, *sacer*, *sacri* — священний, а також *sacramentum* — освячення, святість; семіт. *кодеш* — святий предмет, святість, священний, заповітний, традиційний). Семітське слово *кодеш* — святий предмет, святість має спільний корінь зі словами “відрізати, відміряти” і означає відділення від світського. Священні предмети — такі, до яких не торкаються, а наближаються за певних умов ритуальної чистоти. Вони викликають до себе почуття страху й потягу, яке викликає у людини почуття неповноцінності перед священно-божественними проявами. Показна святість для осіб, місць та предметів стає дійсною, внутрішньо правдивою святістю лише у випадку прийняття Святого Духа [1]. Утверджуючи правила культу, через які Бог являє Свою святість, Господь зберігає для Себе місце — свята земля, святилище, храм; людей — священники, пророки; предмети культу — одяг; час, присвячені йому ритуалом (приношенням, жертви, посвяти, помазання, окроплення кров'ю) [2]. Всі ці речі священні, але святість їх різна, залежно від зіставлення зі святістю Бога... Святість не можна набувати автоматично. Вона — результат вільного волевияву Бога... Нескінченна віддаль, що ділить цю святість і святість Бога, відтворена в ритуалах [3].

У всіх релігіях храм вважався священним місцем, де Бог являє Свою присутність людям, щоб приймати їх поклоніння, проявлене у культурі, зробити їх причетними до своєї ласки і життя. Його щоденне перебування не належить до світу земного, але храм певною мірою ототожнюється з цим світом. Завдяки храмові людина

входить у зв'язок із світом Бога — це старозавітна символіка. Єрусалимський храм ознаменував присутність Бога серед людей. Храм — лише тимчасовий знак, який у Новому Завіті перетворився у знак іншого риння — тіло Христове і Ного Церкву [4]. Сакральні об'єкти — храми, цвинтарі, монастирі, каплиці, придорожні хрести та фігури, меморіальні місця та місця об'явленя.

Введення сакральних об'єктів, виходячи з іманентної їм природи, до об'єктів архітектури і містобудування повертає проблему розгляду сакрального об'єкту у міждисциплінарну площину — досліджувати сакральний об'єкт у контексті містобудування без богословського його розуміння буде некоректним. Уводячи таке — міждисциплінарне — розуміння сакрального об'єкту у сферу містобудівельної теорії, архітектура отримує новий об'єкт, який на відміну від інших традиційних об'єктів займає і виняткове положення як у її теорії, так і практиці архітектури та містобудування. Завданням архітектурної теорії є виявлення, опис і пояснення тієї частини змісту і форми сакральних об'єктів, що надаються представленням у раціональних поняттях та можуть бути введені у такому вигляді як об'єкт містобудівельної теорії. Побудова теоретико-філософського базису архітектурно-містобудівельної діяльності в області церковної архітектури буде спільною основою для міждисциплінарного богословського і архітектурного розгляду сакральних об'єктів. Спільною богословською і архітектурною проблемою є відсутність цілісного погляду та одноставного розуміння паствою та ієрархією церков феномену української церковної архітектури у багатомірності її історичних, богословських, просторових і мистецьких засад. Різноманіття впливів: історичні (візантійські, західні); традиційні народні; згодом — москвоцентричні, з одного боку, відображають культурологічне багатство та колізії архітектурних форм святинь, а, з другого, призводять до роздріблення, а часто перемішування різних форм і мотивів. Тут архітектурна історична наука не дала ще остаточного вислову основних типів української церковної архітектури впродовж тисячоліття.

Отже, храмобудування — широке поняття, що охоплює і об'єкти сакрального змісту та призначення, а також і процес їх розміщення, формування, та розвитку. Сакральна архітектура України — відображення у священних спорудах людського пошуку шляху до Бога від античності (від VIII-VII ст. до Р. Х.) через язичництво до християнства та різноманіття віровизнань сучасності, це — багатобарв'я стилив, найширша географія від українських етнічних автохтонних земель у межах сучасної України та за ними аж до найвіддаленіших закутків світу, де розношений українській етнос, врешті, це — найкращі імена українських та іноземних зодчих, що споруджували храми впродовж усієї історії.

З реабілітацією храмобудування, як об'єкту архітектурної та містобудівельної діяльності теорія архітектури повертає собі найважливіший об'єкт, що несе духовну функцію та займає в історії містобудування та архітектури виняткове місце.

На місце тисяч храмів, знищених у часи тоталітаризму, повергаються нові церкви, їм необхідно забезпечити властиві місця та роль просторових доміант, духовних орієнтирів, які дозволять повернути ландшафту України традиційні риси, що закладались ще від княжих часів.

Дотепер відсутні узагальнюючі праці з викладу богословських основ архітектури святинь, не ставилась проблема взаємовідношення храму у його семантичній

і ритуальній повноті з простором поселень, відсутня концептуальна схема богословських основ організації простору святині, її оточення та духовності міських просторів. На жаль, богослови практично не відносять цю проблематику до свого інтересу. Важливим є зв'язок між богословом, священиком і архітектором, який би мав бути активним з обох сторін — тобто міждисциплінарним, що означає передусім зрозумілість та корисність обом сторонам. Архітектор і містобудівельник гостро потребує основ Божої науки для своєї професійної діяльності. Богословська верифікація архітектурного сприйняття богослов'я видається також вкрай актуальною та важливою.

Корпус літератури та досліджень української церковної архітектури відображає саме відношення до церковної архітектури, яке склалась в Україні історично. Тут можна виділити три найзагальніші періоди. Перший — пов'язаний з відносною свободою у висвітленні релігійних, в т. ч. архітектурних питань, тривав в Україні до 1917 р. (у Західній Україні до 1939 р.). Методологія досліджень цього періоду була характерною для свого часу — початок і становлення археологічної науки, документації, обмірів, визнання цінності автентичних зразків, дослідження автентичної традиційної культури, в тому числі сакральної архітектури, історико-еволюційні та етно-територіальні дослідження походження та розвитку типів храмової архітектури, мистецькі засади української церкви, персоналії. Історія, археологія, етнологія та мистецтвознавство майже повністю склали предметну область дослідження церковної архітектури. Певні обмеження та “коректуру” напрямків дослідження накладали реалії існування дослідників передусім у Російській імперії (до 1917 р.) (з її заборонами української мови, культури, національного стилю церковної архітектури), у Австро-Угорській імперії (до 1918 р.) та Польщі (до 1939 р.), яка як і Росія усілякими методами намагалась довести меншовартість, вторинність, селянськість, ненаціональність історії народу та культури України. Проте, незважаючи на перепони, у цей період дослідження української церковної архітектури ознаменувались появою цілого ряду праць, які представили повну і достатню картину стану та розвитку української церковної архітектури на рівні вимог того часу.

Другий період вивчення церковної архітектури України пов'язаний з атеїстичною, агресивно ворожою релігії і всім її проявам доктриною та політикою Радянського Союзу та УРСР як його складової частини. Цей період тривав з 1917 р. до 1991 р. (з перервою 1941-1944 рр.) у Західній Україні — з 1939 р. до 1991 р. Найтяжчими для церкви були початок і кінець 20-х — 30-і роки, коли була знищена так звана “українізація” (позірна в тих умовах), пройшла фатальна хвиля тотальних руйнувань храмів у всіх великих і малих містах та селах. І хоча назагалі нищились церкви, суворо цензурувались публікації та були вкрай зредуковані за напрямами та глибиною дослідження, пов'язані з церковною архітектурою, все ж література з цієї проблематики з'являлась. У післявоєнний час, не змінюючи загального відношення до церкви, радянська держава терпиміше ставилась до досліджень церковної історії (особливо коли це підтверджувало офіційні історичні доктрини), архітектури та мистецтва. Зусилля дослідників (а це нерідко складало і життєвий подвиг їх у ті часи) української церковної архітектури були переважно направлені на окремі об'єкти, передусім найважливіші з історичної точки зору.

щоб зберегти їх у часі нищень, або принаймі зафіксувати описами перед неминучою руйнацією. Позбавлені ідеологічних імперативів праці у цей період з'являлися за рубезем (Польща, США, Канада, Рим), проте майже недоступність їх авторам вітчизняних джерел та безпосередньо об'єкту вивчення на рідній українській землі обумовили їх переважно описовий характер.

Нарешті, третій період вивчення церковної архітектури розпочався формально з 1991р., а фактично з кінця 80-х років коли офіційна політика СРСР значно послабила суворість режиму у відношенні до релігії, чому свідченням виступає проголошення у 1988 р. Української Автокефальної Православної Церкви, відновлення у 1989 р. (ліквідованої у 1946 р.) Української Греко-католицької Церкви. Дослідження церковної архітектури останнього десятиліття як не дивно, не знаменувались суттєвими відкриттями та значними публікаціями (як, наприклад, праці з іконопису Я. Степовика, В. Овсійчука, В. Александровича та ін.). У релігійній літературі, що активно видається в останнє десятиліття в Україні, праці, присвячені проблемам храмовбудування, становлять вкрай рідкі випадки. Головними причинами тут бачиться загальна криза, коли до мінімуму зведене фінансування досліджень та їх публікацій, певна «виписаність» «старих» дослідників та дуже незначний приплив молодих вчених у сферу науки, дослідження храмовбудування зокрема. Незначною тут є активність і самих церков, які конструктивні зусилля концентрують у напрямі інституціональної розбудови самих церков і менше уваги приділяють проблемам архітектури. Вивчення храмовбудування можна виразно розділити на територіальний, часовий та предметний аспекти.

Територіальний аспект дослідження храмовбудування представлений проблематикою храмовбудування в Україні, враховуючи історичні та духовні особливості її геополітичного утвердження, та за кордоном.

Зарубіжне храмовбудування у співвідношенні до України поділяється на: 1) храмовбудування країн-сусідів, пов'язаних з Україною світоглядними і віросповідними (християнство, передусім православ'я) та історичними (українське автохтонне населення на давніх етнічних землях) засадами; 2) храмовбудування країн, де існує українська діаспора (Західна Європа, Америка, Австралія, ін.); 3) країни, храмовбудування яких має певні змістовні та формальні подібності як спільність вираження духовного у просторі і часі (архаїчне та археологічне храмовбудування); 4) храмовбудування, яке проводиться на інших засадах та відображає різні системи віросповідання та їх вираження у просторі і часі.

Вивчення досвіду християнського храмовбудування за рубезем дозволяє побачити та зрозуміти храмовбудування України у спільності його долі зі світовими процесами у віросповіданні, визначити його особливості, роль та місце у контексті розмаїття храмовбудування світу. А відтак дати відповідь на питання значення чинника храмовбудування у процесі формування міст на досвіді України, який є частиною світового досвіду.

Проблематику храмовбудування України відображає корпус публікацій та досліджень, що виразно охоплює кілька напрямків. По-перше, храмовбудування України вивчається у територіальному аспекті, охоплюючи територію України у її регіонально-етнічному різноманітті та повноті різних віровизнань. Українське храмовбудування територіально поширене на автохтонних українських землях та визнається

ся таким і державами-сусідами (Польща, Білорусь, Росія, Румунія, Словаччина). У дослідженнях храмовбудування описане розповсюдження основних типів церков, їх еволюція, стилеві характеристики на землях, які ніколи у своїй повноті не знаходились у межах сучасної української держави. Інтенсивніше вивчені ті території України, які відзначаються часовою глибиною свого формування.

Отже, другим напрямком досліджень храмовбудування є часовий аспект. Більшість досліджень у часовому, історичному напрямку присвячені дохристиянській, ранньохристиянській, давньоруській та епохам інтенсивного храмовбудування, які співпадали з визвольними намаганнями народу та усвідомленням незалежності України XVII-XVIII ст., початок, середина та кінець XX ст. аж до здобуття незалежності Україною, що спричинила правдивий спалах відродження храмовбудування в Україні.

Третім напрямком досліджень храмовбудування є вивчення його предметних аспектів — типи та види сакральних об'єктів; стилеві ознаки храмів; просторові, композиційні, естетичні основи організації храмів; стінопис; іконопис; іконостас; взаємовпливи та місце церковної архітектури у європейському контексті.

У цілому необхідно відмітити одну історично зумовлену спільну рису дотеперішніх вітчизняних досліджень — переважна більшість з них розглядають українське храмовбудування як завершений у своєму розвитку, “законсервований”, “неживий”, нефункціонуючий об'єкт, найкращою долею для якого буде (це звучить у підсвідомості дослідників) його музесфікація. Це було найвищим завданням у тяжкі часи і така тенденція склалась з відомих причин, коли будь-який настрій на продовження або розвиток традиції віри, активності її носіїв, пошуки втілення священного, вільна релігійна думка жорстоко переслідувались і карались. Нажаль, ця тенденція щодо церковної архітектури (мова не йде про релігію) ще не подолана у свідомості архітектурної науки дотепер.

Позитивним моментом такого “музесфікаційного” підходу до храмовбудування, що передбачав незмінність об'єкту, є його співзвучність незмінності традицій віри, літургічності церкви. Останнє десятиліття відзначене започаткуванням нових міждисциплінарних напрямків дослідження храмовбудування в Україні.

Якщо розглянути об'єкти сакральної архітектури, передусім храми (а їх у кожному місті споруджується від кількох до кільканадцяти, а у масштабі країни — тисячі), кількість людей, які беруть участь у богослужіннях, постійність функціонування храмів, роль релігії у житті народу, то постає зовсім інша картина, інший предмет — ніж ми бачимо у дотеперішніх дослідженнях, а саме — релігія, віра — живі. Тобто мотивація віри, участь у богослужіннях, відвідування храмів зумовлені духовними потребами, які виходять з найглибших рівнів ества людини.

З іншого боку, проблема також полягає в тому, що урбаністика у XX ст. зробила найвідчутніші кроки у своїй історії, а храмова архітектура у світі пройшла дуже суттєву еволюцію — особливо це пов'язане з рішеннями II Ватиканського Собору 1964-1966 рр. у католицькій традиції. Ці процеси дуже у незначній мірі торкнулись сакральної архітектури України — по-перше, у зв'язку з відірваністю від світових цивілізаційних та загальноєвропейських урбаністичних процесів (1917-1991 рр.), а, по-друге, з відсутністю практики будівництва сакральних об'єктів у цей час. Окрім того, рішення II Ватиканського Собору, що значно лібералізували

релігійне життя західної гілки християнства, а з ним і спростили вимоги до сакральної архітектури, не є обов'язковими для православних віруючих в Україні, що відзначаються більшою ортодоксійністю — традиціоналізмом та здоровим консерватизмом, демонструючи при тому набагато більшу релігійну активність, ніж це є на Заході. Тому загальна європейська “заспокоєність” проблемами сакральної архітектури, що зумовлена прагматичністю і секуляризованістю західного способу життя і свідомості, є дуже нехарактерною для України, як і зрештою для більшості посткомуністичних країн. Хоча архітектура ХХ століття у світі характеризується постійною появою шедеврів сакральної християнської архітектури — капела в Роншамп Ле Корбюз'є, костел в Бразіліа Оскара Німейєра, храми Маріо Ботта та Тадао Андо, — які є епохальними в архітектурі в цілому.

Окремі аспекти цієї теми висвітлені у працях українських дослідників та дослідників східноєвропейських країн. У західній історичній містознавчій науці розглянуті питання виникнення сакрального і його втілень у просторі та містобудівельній організації історичних міст, досліджуються основні сакральні знаки та символи і їх просторове та містоутворююче значення на прикладі міст античності, середньовіччя, ренесансу, нового часу.

З появою на межі ХІХ-ХХ століть сучасних урбаністичних ідей та теорій розселення і організації міст (ідеї Е. Говарда, А. Сорія, Т. Гарньє) інтереси містобудування переходять від класичних теоретичних ідей античності, ренесансу, класицизму з їх просторово-геометричною естетикою до дослідження структури, функцій, проблем росту та розвитку міст, реорганізації, централізації-децентралізації міст, проблем екології, економічної і соціальної ефективності просторових структур, соціології, футурології, культорології міста та ін.

Отже, на теперішньому етапі розвитку теорії та практики архітектури в Україні постала проблема виявлення закономірностей храмобудування як пріоритетного чинника в історії формування міст, складення їх образної просторової структури.

Для досягнення такої масштабної мети необхідно вирішити ряд завдань, найважливішими з посеред яких можна назвати: 1) побудову світоглядно-філософського базису храмобудування як відображення та втілення духовного освоєння людиною довкілля; 2) виявлення на основі досвіду храмобудування місця і значення духовного в еволюції освоєння простору та планування поселень; 3) виявлення чинників та тенденцій розвитку храмобудування у формуванні структури території та поселень України у контексті сучасного християнського храмобудування; 4) розроблення принципів храмобудування в Україні як чинника формування міст та пропозицій розпланування храмів у структурі міського довкілля.

Таке дослідження необхідно провести у парадигмі світської науки, саме богослов'я не мусить бути предметом дослідження, а лише найсуттєвішим чинником міждисциплінарності такої праці. Тому основоположні доктринальні богословські визначення необхідно привести з богословських джерел, не дискутувати їх, а лише інтерпретувати їх у межах завдань теоретичного та прикладного архітектурно-містобудівельного дослідження. Робота мусить ґрунтуватися на розумінні природи Східних церков, до яких входить українське православ'я та греко-католицизм, у яких “спадок священних канонів спільний всім східним Церквам протягом віків

подивугідним способом поєднався з характером кожної групи вірних, з яких складаються поодинокі церкви і так пронизав усю їх культуру, що цей спадок належить самому серцю народів як щось непорушне і найдостойніше у всілякому відношенні” [5]. Теперішній стан Східних церков (особливо країн посткомуністичного простору) характеризується значною динамікою розвитку і зовнішніх змін, тому в основу дослідження необхідно покласти усталені часом і традицією положення, прийняті самими церквами, — виключно з їх першоджерел.

Методологія дослідження має міждисциплінарний характер і спрямована на досягнення результатів, коректних для різних дисциплін, що складають роботу. Передусім йдеться про впровадження богословського предмету до розгляду храмовобудування, а також пропозиція адаптації досягнутих результатів дослідження тими розділами богослов'я, які дотикаються до церковної архітектури, мистецтва та соціальної науки церкви. Методологія такого дослідження ґрунтується на теорії пізнання та відчуття явищ та об'єктів у різноманітності та повноті їх змісту, проявлення зв'язків та впливів. Враховуючи специфіку об'єкту дослідження — храмовобудування, сутність якого існує та описується не лише у раціональній області (мислення), а передусім, у метафізичній сфері (відчуття, віра), — то методологічною процедурою дослідження є вивчення раціонального у сакральних об'єктах, що дозволяє дефініювати їх і як містобудівельні та архітектурні об'єкти. Для поглиблення рівнів пізнання та розуміння об'єктів храмовобудування як духовних об'єктів священного, їх метафізичності важливі поняття образних уявлень — синтетичних та синкретичних образів, які мають раціональну (архітектурні ідеї та поняття), чуттєву (мистецтво архітектури) та містичну (дух, святість) природу і відображають найсуттєвіші та найглибинніші сторони сутності людини, її відношення до довкілля та лежать в основі підходу до самої архітектури. Така міждисциплінарність роботи з впровадженням феномену метафізичності буття суттєво поглиблює і розвиває сам предмет архітектури та містобудування.

Таким чином, стосована методологія дослідження дозволяє досягти результатів на двох послідовних етапах та рівнях. По-перше — раціоналізація та опис об'єкту, які можуть бути передані у виді положень, які не спотворюють розуміння самої складної природи священного (його над-природності) і дозволяють виробити практичні рекомендації для архітектури та містобудування. По-друге, — стосування образних і символічних уявлень та описів, які за своєї природою близькі та виходять з віри і мистецтва, а за формою не збіднюють та не спрощують складності феноменів віри та мистецтва, що присутні в архітектурі, дозволяють поглибити теоретико-філософську основу самої архітектури.

Основоположним є поняття храмовобудування України, що вміщає у своєму смисловому полі і поняття структури (об'єкти та зв'язки у контексті міста), і процесу (виникнення, формування, розвиток). Проте для виявлення широкого контексту та досягнення універсальності теоретичної платформи важливий також термін “сакральна архітектура” як більш широкий та узагальнений у порівнянні до церковної архітектури, який охоплює поряд з церковною архітектурою священні об'єкти інших віровизнань України. Поняття храмовобудування і сакральної архітектури у містобудівельному контексті стосуються об'єктів різних релігій і конфесій та мають у зв'язку з цим бути зрозумілими архітектору і урбаністу, незалежно для

якої віри чи конфесії він працює. Тому всі положення, що стосуються сакральної архітектури, мусять бути дійсними і для церковної архітектури, а у випадку відмінностей — спеціально обумовлюватися. Термін “церковна архітектура” необхідно застосовувати у вузькому значенні у догматичних обмеженнях, які накладаються при розгляді Східних церков, а у ще вузькому — при розгляді православних церков.

Поняття “українська церковна архітектура” охоплює собою об’єкти священного призначення християнської традиції на українських землях від часу її зародження дотепер та у діаспорі, у вузькому значенні — православного та греко-католицького визнання. Поняття “сакральні об’єкти”, “сакральна архітектура України” охоплює увесь діапазон об’єктів духовного релігійного призначення від міфології до сучасних віровизнань: місце, подія, простір, час.

Семантичне поле такого міждисциплінарного дослідження простягається у межах визначення основних понять об’єкту та предмету дослідження, які накладають конкретні обмеження у трактуванні та інтерпретації основних положень та рекомендацій дослідження. Для такого дослідження недоцільно проводити порівняння релігій та конфесій з точки зору їх богословських засад чи внутрішньої церковної організації, або піддавати аналізу і дискусії релігійні догми і канони, що є предметом богословської науки відповідних церков. Змістовні границі такого дослідження охоплюють поняття Східних церков у їх втіленнях як у православії, так і у греко-католицизмі, оскільки “...східні Церкви... керуються... в своїй основі одною спадщиною канонічної дисципліни, тобто “священними канонами” перших століть Церкви” [6], “а схвалена правом різнорідність східної літургії і дисципліни” є “прикрасою всієї Церкви” (Лев XIII. Апост. посл. 30.11.1894) [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник біблійного богослов'я / За ред. Ксав'є Леон-Дюфура. — 2-е вид. — Львів: Місіонер, 1996. — 934 с., ст. 707.
2. Там само. — С. 708.
3. Там само. — С. 709.
4. Там само. — С. 856.
5. Кодекс канонів східних церков. — Рим, 1994. — С. 11.
6. Там само. — С. 10.
7. Там само. — С. 11.